

دائرة المعارف موعود آخر الزمان

«بخش یک»

تأخذ شناسی حساب مع مهدویت

جلد اول

«الف»

مؤسسه فرہنگ کے موعود

دائرة المعارف موعود آخرالزمان / زیر نظر اسماعیل شفیعی سروسنانی؛
[برای] مؤسسه فرهنگی موعود، واحد پژوهش و تحقیق. -- تهران: موعود
عصر (عج)، ۱۳۸۴.
۲۰، ۴۸۰ ص.

ISBN 964-6938-70-8 : ریال ۱۳۰,۰۰۰

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

مندرجات: بخش ۱: مآخذشناسی جامع مهدویت، کتاب الف. --

۱. مهدویت -- دائرة المعارفها. ۲. محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم،
۲۵۵ق. الف. شفیعی سروسنانی، اسماعیل: ۱۳۳۷ - ب. مؤسسه فرهنگی
موعود عصر (عج)، واحد پژوهش و تحقیق.

۲۹۷ / ۴۶۲۰۳

BP ۵/د۲

۵۷۳۳ - ۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

موعود

دائرة المعارف موعود آخرالزمان

مآخذشناسی جامع مهدویت

زیر نظر : اسماعیل شفیعی سروسنانی

ناشر : موعود عصر (عج)

سال و محل نشر: تهران - ۱۳۸۴

شابک : ۹۶۴-۶۹۶۸-۷۰-۸

شمارگان : ۲۰۰۰

چاپخانه : پیام

لیتوگرافی : موعود

نوبت چاپ : اول

قیمت : ۱۳۰,۰۰۰ ریال

این اثر با مشارکت و حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چاپ رسیده است.

نشانی: تهران، صندوق پستی ۸۳۴۷-۱۴۱۵۵ تلفن: ۸-۶۶۹۵۶۱۶۷

نشانی پست الکترونیکی موعود: info@mouood.org

فهرست

دییچه.....	الف-ح
تفضیل مآخذ.....	۱-۳۸۵
نمایه‌های قابل جستجو (به ترتیب الفبا).....	۲۸۷-۴۰۰
نمایه‌های قابل جستجو (به ترتیب اعداد).....	۴۰۱-۴۱۴
نمایه‌های ارجاعی.....	۴۱۵-۴۱۹
نشانی نمایه‌ها.....	۴۲۱-۴۵۲
فهرست سوره‌ها.....	۴۵۳-۴۵۵
اعلام- اشخاص.....	۴۵۷-۴۹۱
اعلام- اماکن.....	۴۹۳-۴۹۶
اعلام- کتب.....	۴۹۷-۵۰۴
فهرست عناوین کتب بررسی شده.....	۵۰۵-۵۱۱

دیباچه

با حمد و ثنای خداوند یکتا و عرض ادب و سلام، از ژرفای جان، به محضر مبارک حضرت، صاحب الزمان (عج)، که همه بودن خود را مرهون عنایات حضرتش می‌دانیم.

آشکارا از آغازین روزهای تأسیس «مؤسسه فرهنگی موعود» تا به امروز، که دهمین سال از انتشار مجله موعود را پشت سر می‌گذاریم و در آستانه، ارایه اولین جلد از مجموعه مآخذشناسی تفصیلی و اجرای طرحهای پژوهشی و تحقیقی حول موضوع موعود مقدس (ع) قرار داریم هیچ‌گاه الطاف، امداد و عنایات آشکار و نهان آن حضرت را از مجموعه منفک ندانسته‌ایم؛ زیرا، به هیچ روی استعداد و استحقاق گام نهادن در این طریق را در خود نمی‌یافتیم و در این باره شکر و سپاس مدام و همیشگی ما جبران لحظه‌ای از عنایت حضرتش را نمی‌کند.

آنچه مجموعه دایرة المعارف را از کتاب اطلاعات عمومی متمایز می‌سازد، بنیاد نظری و نگرش جامع و ویژه‌ای است که بر مضامین و معارف موجود در آن حاکم می‌شود و چون نخی نامرئی اجزاء مجموعه را به هم پیوند می‌دهد. این امر، نگاه و دریافت عمومی مخاطبان را متوجه و متذکر آن نظر بنیادی و نگرش ویژه می‌کند.

در حقیقت، نگارش دایرة المعارف، در نقاط عطف مهم تاریخی هر قوم، وظیفه سنگین اصلاح یا تجدید بنای نگرش و دریافت کلی آن قوم را، درباره هستی و فرهنگ آنها، عهده‌دار است. چنان‌که تألیف دایرة المعارف بزرگ فرانسه، موجب شد تا عموم روشنفکران عصر رنسانس، با ارائه تعاریفی جدید، درباره همه شئون زندگی بشو. و البته متفاوت با نگرش ادوار پیشین (عصر مسیحیت) - بنیاد جدیدی را در غرب استوار سازند؛ بنیادی که مبتنی بر «سکولاریزم» تعریفی نو از عالم و آدم عرضه داشت.

به وضوح می‌توان گفت: انقلاب اسلامی ایران و مردم این دیار نیز، بیش و پیش از هرچیز، می‌بایست برای بازپرسی از تفکر و بینش جاری و رایج زمان، دگرگون ساختن دریافت‌های هستی‌شناسانه و تجدید حیات فرهنگی، آن‌هم برپایه بینش دینی، به تألیف دایرة المعارف اقدام می‌کردند. قضاوت درباره آنچه خصوص این امر ضروری رخ داده، بر عهده اهل نظر است.

دایرة المعارف موعود آخر الزمان، از آن حیث که صرفاً موعود و منجی آخر الزمان و مباحث مرتبط با آنرا موضوع بحث خود قرار می‌دهد، از وجهه خاصی برخوردار می‌شود و آن وظیفه جامع، سنگین و همه جانبه را - که

دایرةالمعارف‌های عمومی عهده‌دار آن هستند - ندارد. لیکن، ضرورتاً می‌باید حاوی و حامل نگرش ویژه و کلی حاصل از تفکر دینی و ولایی و قلبی باشد تا امکان خروج از قید و انحصار تفکر ابزاری و عقل خود بنیاد غربی را که حاکم و جاری بر کلیه معارف و دانش بشر، در عصر حاضر است، فراهم آورد.

دستیابی به این سطح از انتظار، در تألیف چنین اثری، بی‌شک در گرو عنایت ویژه آسمانی، حضور و تعهد مردانی مرد از قبیله ایمان و متعهد به تفکر قلبی و امکاناتی گسترده است. با این همه به مصداق:

«به راه بادیه رفتن به از نشستن باطل که گر مراد نیابم به قدر وسع بکوشم» (سعدی)

ما را راهی جز سعی وافر در این طریق نبود؛ «تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.» (حافظ)

حسب همین نگرش و به دلیل فقدان اثری جامع در این باره از نخستین روزهای فعالیت، مؤسسه فرهنگی موعود موضوع تألیف دایرةالمعارف موعود آخرالزمان را در دستور کار مؤسسه قرار داد و سپس به تدارک مجموعه‌ای از مطالب مستند، مستدل، مدون، شیوا و جامع - که امکان مراجعه و استفاده علاقه‌مندان حوزه «معارف مهدوی»، به‌ویژه پژوهشگران جوان را فراهم کند و در عین حال در برگیرنده عموم مباحث موجود و مشهود در آثار متقدمان و متأخران باشد - همت گماشت.

با وجود این، ضرورت تدوین یک مأخذشناسی جامع، ما را، پیش از هر اقدام، به سوی شناسایی، جمع‌آوری و مطالعه جامع منابعی سوق داد که از قرون گذشته حاوی مجموعه معارف مهدوی بودند. در عمل نیز روشن شد که بدون این مهم امکان ورود به جغرافیای تألیف آن اثر بزرگ میسر نبود. در واقع این امر به مقدمه ضروری و لازم دایرةالمعارف مبدل شد و بدین ترتیب مدت دو سال و نیم تدارک مأخذشناسی تفصیلی ذهن و زبان و قلم گروه پژوهشی را درگیر فعالیتی بی‌وقفه و مستمر ساخت.

سابقه گفت‌وگو از آخرالزمان، ظهور، منجی‌گرایی و...، عمری به درازای حیات بشر در عرصه هستی دارد؛ چنان‌که همه ملل و نحل متوجه و متذکر این امر هستند؛ لیکن، در حوزه فرهنگ اسلامی عمر این گفت‌وگو به روزهای آغاز بعثت حضرت ختمی مرتبت (ص)، بازمی‌گردد چنان‌که پیشوایان معصوم (ع) نیز این مبحث را، نیز استمرار می‌بخشند و کتابهایی با عنوان الغیبه مقارن عصر ائمه (ع) تألیف می‌شود و بعد از قرن سوم و چهارم توجه به این موضوع به اوج خود می‌رسد و با تألیف کتابهایی چون الغیبه شیخ طوسی و الغیبه نعمانی و کمال‌الدین شیخ صدوق به رشد و کمال می‌رسد. در مراحل بررسی منابع و مأخذ اسلامی، آغاز کار، مطالعه آثار پیشینیان، از میان عالمان و پژوهشگران قرون چهارم و پنجم هجری و انجام کار و نقطه فصل بررسی آثار مؤلفان و نویسندگان سال ۱۴۲۵ ق / ۱۳۸۳ ش در نظر گرفته شد. در واقع، این اثر - مأخذشناسی تفصیلی - دربرگیرنده کلیه آثاری است، که به صورت جدی، موضوع مهدویت و منجی‌گرایی را از قرون چهارم تا پانزدهم (حدود ۱۴۲۱ سال) اساس مطالعه و موضوع بررسی و تحقیق خود قرار داده‌اند.

بی‌گمان، در این گستره، تمامی آثار از لحاظ کیفیت و غنا حائز رتبه اول نیستند و در میان خود آثاری را نیز جای داده‌اند که از حیث محتوا و مستندات حائز رتبه دوم و سوم‌اند. با این همه هر پژوهشگر آگاهی به میزان شناخت از سابقه و جایگاه مؤلف و محقق در میان اهل علم و تحقیق، گستره مباحث و موضوعات، مستندات ارائه شده در اثر، رده‌بندی مطالب و موضوعات، وزانت قلم و استحکام مباحث، به جایگاه و رتبه یک اثر در میان عموم آثار مهدوی - که در حال حاضر دربرگیرنده قریب به ۲۵۰۰ اثر است - پی‌می‌برد.

شایان ذکر است که پیش از این برخی از فضلا و پژوهشگران صاحب نام، از جمله جناب حجة الاسلام علی اکبر مهدی پور و جناب حجة الاسلام سید مجید پور طباطبایی، به اقتضای حسب احساس ضرورت، مجموعه هایی با عناوین کتابنامه حضرت مهدی (ع) و در جستجوی قائم (ع) تدوین کرده اند و بی گمان در زمره پیش کسوتان این عرصه به شمار می آیند؛ لیکن، این عزیزان میدان و مجال بررسی خود را در گستره معرفی شناسنامه ای و اجمالی آثار و گاه ذکر برخی از موضوعات موجود در کتابهای شناخته شده محدود کرده اند و از بیان تفصیل یافته موضوعات و مضامین مشهود در منابع خودداری کرده اند.

هر یک از مجلدات این اثر به ترتیب حرف اول عناوین کتابها، تنظیم شده و در برگیرنده اطلاعات تفصیلی کلیه آثاری است که تا پایان سال ۱۳۸۳ تألیف و منتشر شده اند با وجود این امکان دارد اثر یا آثاری از دسترس نگاه ما دور مانده باشند که در این صورت در مجلدات پایانی و در مراحل تکمیلی بررسی و به کل اثر افزوده خواهد شد.

هر مراجعه کننده ای در بدو امر و با ملاحظه صفحات پایانی این اثر خود را مواجه با بیش از هزار نمایه می بیند که بی گمان هنگام ارائه سایر مجلدات ممکن است به عددی به مراتب بزرگ تر از این بینجامد. در واقع گستره موضوعات موجود در منابع، باعث بسط دایره نمایه ها است.

بیان این نکته ضروری است که موضوع «مهدویت» و منجی گرایی، همواره مطمح نظر عموم فرق، ملل و نحل واقع شده و جمع شایان توجهی از این آثار که به زبان فارسی یا عربی تألیف و منتشر شده اند، حامل دریافت های مخصوص فرق و ملل مختلف نیز هست. بی گمان، دوری گزیدن و حذف این آثار، از دایره تحقیق و تفحص هیچ محقق و پژوهشگری، پسندیده نیست با این حال برای حفظ شأن و حیثیت اثری که به نام مبارک حضرت ولی عصر، ارواحنا له الفداء، منتشر می شود از معرفی و درج منابع و کتب ضاله پرهیز شده است. لیکن کلیه آثاری که در آنها مؤلفان به نقد و بررسی آراء مضلین و شناسایی آسیب ها و تهدیدها و طرح آنها مبادرت ورزیده اند در این اثر معرفی شده اند.

شیوه به کار رفته در مآخذشناسی جامع مهدوی و ساختار تدوین عناوین و همچنین تنظیم نمایه ها و موضوعات آنرا از کلیه آثار رایج و مشابه متفاوت و متمایز می سازد. مهمترین نکته در این باره دوری گزیدن از روشهای مرسوم در طبقه بندی اطلاعات و منابع است، زیرا روشهای معمول طبقه بندی علوم جدید غربی و رده بندی متکی به نظام های دیوبی و کنگره در خود و با خود نگرشی را منتقل می سازد که اساساً متفاوت با نگرش کلی حوزه علوم دینی درباره هستی و انسان است؛ ولی متأسفانه، غالب پژوهشگران حاضر و فعال در شرق اسلامی، هنگام تألیف آثار و طبقه بندی منابع، خود را ملزم و متعهد به مراعات این شیوه ها کرده اند.

اگرچه ارائه نظام نامه ای متفاوت و مبتنی بر دریافت دینی برای طبقه بندی علوم و منابع در حوزه فرهنگ اسلامی بر عهده این اثر یعنی مآخذشناسی جامع مهدوی نیست؛ لیکن، به عنوان مقدمه و پیش درآمد خود را متعهد به دوری گزیدن از قالب های مرسوم - که سزاوار نقد هستند - دانسته ایم و با به کارگیری شیوه ای متفاوت در نمایه سازی سعی در برداشتن گام اول به سوی ایجاد یک تحول اساسی در این امر کرده ایم خود همین مجموعه نیز می تواند بسیاری از مراجعه کنندگان را در اتخاذ این شیوه، دستیابی به مجموعه ای از نمایه ها با ارتباط معنادار و تنظیم صورت بندی جدیدی در تحقیق و حتی تتبع یاری دهد.

بی شک دسترسی به حجم کثیری از آثار منتشر شده در سالهای گذشته که دیگر امکان تجدید چاپ نیافته اند، برای ما

میسر نبود و حتی بسیاری از این آثار در کتابخانه‌های عمومی نیز موجود نبودند؛ از این رو، به طور دوستانه متوجه و متوسل به عده‌ای از محققان و کتابخانه‌های شخصی آنان شدیم. که شایسته است از همراهی صمیمانه آن عزیزان هم قدردانی کنیم و با رعایت روایت «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» مراتب سپاس خود را به آنان اظهار نماییم؛ در این میان ذکر نام دو بزرگوار، حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر مهدی پور، حجة الاسلام والمسلمین سید محمود بحر العلوم میردامادی، که بی دریغ در کتابخانه‌های خود را بر ما گشودند و از ارائه هیچ اثری دریغ نورزیدند، ضروری است؛ امید است که همواره موفق باشند.

همچنین از مدیران، کارکنان و خادمان کتابخانه‌های ملی، مجلس شورای اسلامی، حسینیه ارشاد و دانشگاه امام صادق (ع)، که بی دریغ با ما همراهی کردند سپاس‌گزاری می‌کنیم و نیز از محققان، پژوهشگران و عزیزانی که در جمع صمیمی موعود، طی مدت دو سال و نیم، امکان دستیابی به این اثر را فراهم کردند و پس از این با خواست و عنایت حضرت خداوندی نیز تا آخرین مرحله (یعنی تألیف دایرةالمعارف موعود آخرالزمان) نیز همراه خواهند بود و این امر را ذیل عنایت حضرت صاحب‌الزمان (ع) به سرانجامی نیکو خواهند رساند. و پیش و پیش از هرکس از جناب استاد دکتر ابراهیم شفیعی سروستانی قدردانی می‌کنیم که علی‌رغم همه مسئولیت‌ها و وظیفه همراهی پژوهشگران را عهده‌دار بودند و اما سایر همراهان:

در اجرای پروژه‌های بزرگی، که معمولاً پس از سالهای متوالی کار و فعالیت علمی به تدریج ثمر می‌دهند و خود را می‌نمایانند، محققان و پژوهشگران بسیاری در مراحل و مراتب مختلف یاری‌رسان مجموعه‌اند. این موضوع در مورد تألیف و نگارش دایرةالمعارف‌ها به نحو بارزی صدق می‌کند. در اجرای این طرح یعنی بخش اول از دایرةالمعارف موعود آخرالزمان نیز جمع کثیری از عزیزان اهل پژوهش همراه و یاری‌رسان ما بودند که ضمن عرض سپاس و قدردانی از تک‌تک آنها ذکر نامشان را وظیفه خود می‌دانیم تا نام و یادشان همواره در کنار این اثر بماند:

پیش از همه از جناب آقای محمدنوری یاد می‌کنیم که هیچ‌گاه مشاوره صمیمانه خود را از موعود دریغ نکردند و سپس پژوهشگران همراه که نام آنان به ترتیب حروف الفبا می‌آید:

آقایان: خلفی، حسین رضایی فرد، رستم روان‌بخش، محمد سید صالحی، حامد فتاحی، محمود مطهری‌نیا، محمدحسین هاشمیان

خانم‌ها: صفورا آذرشب، منظر احمدی، مرضیه اختری بروجنی، مرضیه بیات، سوسن پیرفرشی، پروین تقوایی، زینب جدلی، ثریا حیدری، مریم خانزاده، نعیمه ذوالفقاری، سمیه رحیمی، مرجان رستمیان، فاطمه رضازاده، الهه روح‌اللهی، ساره سام‌کن، معصومه آذر سینا، الهام شراعی، سونیا شفیعی، مریم عباس‌زاده، فاطمه عرب، زهرا غضنفری، هایده فرشباف، زهرا قربانی، مهدیه قربانی، صغری کبیری، زهرا کریمی تبار شفیعی، معصومه کشاورز، منیره مطلق، مرضیه معروفی، سیده‌مریم میراحمدی، رقیه میرزایی، معصومه نجفی مطیعی

حروف نگاری و صفحه‌آرایی این اثر، حاصل همت کارکنان واحد رایانه موعود است؛ به‌صورت ویژه از آقای علی‌رضا نصیرنیا قدردانی می‌شود. لیتوگرافی مجلدات یک و دو این اثر در مرکز لیتوگرافی «موعود» به همت آقای سید محمد صادقی به احسن وجه انجام گرفت. چاپ اثر، محصول تلاش آقای مهدی پیامی در چاپخانه پیام است. از ایشان نیز سپاس‌گزاری می‌شود.

نظر به اینکه به انجام رساندن چنین کاری نمی تواند از سهو و خطا مبرا باشد از خوانندگان صاحب نظر استدعا داریم
با ارسال هرگونه پیشنهاد و انتقاد خود، ما را یاری کنند.

در پایان، امیدوارم این اثر مقبول طبع لطیف حضرت صاحب الامر (عج)، واقع شود و به همه کسانی که همتی بدرقه
این راه کردند اجر و سعادت حضور در پیشگاه مبارک حضرتش را عطا کند. بمنّه و کرمه

اللهم واجعلنا من انصاره و اعوانه

اسماعیل شفیعی سروستانی

تهران - مردادماه ۱۳۸۴ ش

جمادی الثانی ۱۴۲۵ ق

آگوست ۲۰۰۵ م

www.ketab.ir